

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra kulturních a náboženských studií

Obor Náboženská výchova

Vzkříšení Ježíše Krista jako důkaz Boží existence

Bakalářská práce

Autor: Monika Koubová
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Náboženská výchova
Vedoucí práce: ThLic. David Bouma, Th.D.
Oponent práce: PhDr. Radek Martinek, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Monika Koubová
Studium: P18K0067
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Náboženská výchova
Název bakalářské práce: **Vzkříšení Ježíše Krista jako důkaz Boží existence**
Název bakalářské práce AJ: Resurrection of Jesus Christ as a proof of divine existence

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem bakalářské práce bude analýza v češtině dostupné teologické literatury týkající se vzkříšení Ježíše z Nazareta, a to zejména s ohledem na setřídění a vyhodnocení argumentů pro a proti tomuto ústřednímu mystériu křesťanské víry. Zaměříme se na křesťanskou teologickou literaturu vydávanou po roce 1989 a kromě zmapování literatury k tématu bude přidanou hodnotou kvalifikační práce její fundamentálně-teologické vyústění, totiž pojednání o věrohodnosti víry v Ježíšovo zmrtvýchvstání.

BENEDIKT XVI. Ježíš Nazaretský. Brno: Barrister & Principal, 2011. ISBN 978-80-87474-35-8.

CHRYZOSTOM KOREC, Ján. Tajemství Ježíšova vzkříšení. Sypták, 2009.

RYŠKOVÁ, Mireia. Doba Ježíše Nazaretského: historicko-teologický úvod do Nového zákona. Druhé, opravené a rozšířené vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019. Teologie (Karolinum). ISBN 978-80-246-3532-3.

MÜLLER, Gerhard Ludwig. Dogmatika pro studium i pastorači. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. Teologie (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 978-80-7195-259-6.

EMMERICH, Anna Katharina a Clemens BRENTANO. Hořké umučení Pána našeho Ježíše Krista: podle vidění augustiniánky z Dülmenu. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2013. ISBN 978-80-7266-383-5.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel. 4. vyd. Praha: Krystal OP, 2010. Teologie (Karmelitánské nakladatelství: Krystal OP). ISBN 978-80-7195-394-4.

MAREČEK, Petr. Ježíšovo vzkříšení v evangelích: výklad závěrečných kapitol kanonických evangelí. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2942-7.

BOUMA, David. Problémy se Vzkříšeným: potenciál a limity velikonočních tezí Hansjürgena Verweyena. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. Bibliotheca theologica. ISBN 978-80-7465-188-5.

MOLONEY, Francis J., HARRINGTON, Daniel J., ed. Evangelium podle Jana. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. Sacra pagina. ISBN 978-80-7192-991-8.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona, Ekumenický překlad. Praha 1985

Garantující pracoviště: Katedra kulturních a náboženských studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: ThLic. David Bouma, Th.D.

Oponent: PhDr. Radek Martinek, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 29.3.2017

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou závěrečnou práci Vzkříšení Ježíše Krista jako důkaz Boží existence vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové, dne

.....

Monika Koubová

Poděkování:

Ráda bych tímto poděkovala vedoucímu své bakalářské práce ThLic. Davidu Boumovi, Th.D. za jeho inspirující rady a trpělivé metodické vedení.

Anotace

KOUBOVÁ, Monika. Vzkříšení Ježíše Krista jako důkaz Boží existence. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2021. 40 s. Bakalářská závěrečná práce.

Cílem bakalářské práce bude analýza v češtině dostupné teologické literatury týkající se vzkříšení Ježíše z Nazareta, a to zejména s ohledem na setřídění a vyhodnocení argumentů pro a proti tomuto ústřednímu mystériu křesťanské víry. Zaměříme se na křesťanskou teologickou literaturu vydávanou po roce 1989 a kromě zmapování literatury k tématu bude přidanou hodnotou kvalifikační práce její fundamentálně-teologické vyústění, totiž pojednání o věrohodnosti víry v Ježíšovo zmrtvýchvstání.

Klíčová slova: vzkříšení, Ježíš Kristus, zjevení, víra, učedníci, hrob

Annotation

KOUBOVÁ, Monika. Vzkříšení Ježíše Krista jako důkaz Boží existence. Hradec Králové: Faculty of Education University of Hradec Králové, 2021. 40 pp. Bachelor Degree Thesis.

The Bachelor's thesis aims at analysing of the theological literature available in the Czech language on the resurrection of Jesus of Nazareth, in particular with regards to sorting and evaluation of the arguments for and against this central mystery of Christian faith. In particular we shall address the Christian theological literature published after the year 1989 and along with the overview of the literature concerning this topic the added value of the qualification thesis shall be its fundamentally theological outcome, that is the discourse on the credibility of the resurrection of Jesus.

Keywords: resurrection, Jesus Christ, apparition, faith, disciples, grave

Seznam zkratek:

př.n.l.	před naším letopočtem
Kor	Korintským
tj.	to je
Mk	Marek
r.	rok
Flp	Filipským
Mt	Matouš
Lk	Lukáš
Sk	Skutky
srov.	srovnej
Sci-fi	science fiction

Obsah

ÚVOD.....	9
1 HISTORICKÝ PŮVOD JEŽÍŠE KRISTA	11
1.1 JEŽÍŠOVO VEŘEJNÉ PŮSOBENÍ.....	11
2 CO TVRDÍ NOVÝ ZÁKON O JEŽÍŠOVĚ VZKŘÍŠENÍ (JEŽÍŠOVO VZKŘÍŠENÍ V EVANGELÍCH)	12
2.1 VZKŘÍŠENÍ V MARKOVĚ EVANGELIU	13
2.1.1 <i>Putování žen k Ježíšovu hrobu (Mk 16,1-8)</i>	13
2.2 VZKŘÍŠENÍ V MATOUŠOVĚ EVANGELIU	14
2.2.1 <i>Otázka literárního druhu a tradice</i>	15
2.2.2 <i>Zajištění a zabezpečení Ježíšova hrobu (Mt 27,62-66; 27,63-64)</i>	15
2.2.3 <i>Žádost o zabezpečení hrobu</i>	16
2.2.4 <i>Putující ženy ke hrobu</i>	17
2.2.5 <i>Zásah anděla Páně</i>	17
2.3 JEŽÍŠOVO VZKŘÍŠENÍ V LUKÁŠOVĚ EVANGELIU	17
2.3.1 <i>Emauzy</i>	18
2.4 VZKŘÍŠENÍ JEŽÍŠE V JANOVĚ EVANGELIU	19
3 ARGUMENTY PRO A PROTI.....	22
3.1 PŮVODNÍ OBYVATELÉ MĚLI VELMI PROSTÉ UVAŽOVÁNÍ	22
3.1.1 <i>Pohled na vzkříšení lidí 1. století</i>	22
3.2 HROB NĚKDO VYKRADL	23
3.2.1 <i>Příběhy o nalezení prázdného hrobu</i>	23
3.3 ALTERNATIVNÍ TVRZENÍ RANÝCH KŘESŤANŮ K VELIKONOČNÍM UDÁLOSTEM, KTERÉ JSOU TOTOŽNÉ S TVRZENÍM DNEŠNÍCH ATEISTICKÝCH NÁZORŮ	25
3.4 BŮH PROSTĚ NEEXISTUJE, TO KAŽDÝ ROZUMNÝ ČLOVĚK VÍ.....	28
3.5 JEŽÍŠ BYL POUZE BĚŽNOU OSOBOU	30
3.6 VÍRA V BOHA JE NESMYSL	30
4 CO ZNAMENÁ VĚŘIT?	33
4.1 BIBLICKÝ POJEM VÍRY	33
4.2 POVAHA KŘESŤANSKÉ VÍRY	33
4.3 NEJDŮLEŽITĚJŠÍ VLASTNOSTI KŘESŤANSKÉ VÍRY	34
4.4 JE VÍRA ROZUMNÁ?	35
5 ZÁVĚR.....	36
SEZNAM LITERATURY.....	39

Úvod

Často se jako lidé tážeme po své lidské existenci, zda existuje něco, co nás přesahuje, co je cílem v našem životě a kam vlastně směřujeme. Někteří z nás přemýšlí o Bohu, zda existuje a kým tedy je. Možnost dokázání Boží existence je pro mě velmi přitažlivá a fascinuje mě i přesto, že je to problém, protože Boha nelze dokazovat jako jiné věci. Křesťanství je však toho názoru, že lze ukázat smysluplnou nabídku víry a že je tedy rozumnější věřit než nevěřit. K obsahům křesťanství existuje mnoho racionálních přístupů. V této práci jsem si vybrala ústřední argument, o který se křesťanství přímo opírá, a sice samotné zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Vyrovnat se s námitkami proti a nalézat dobré důvody pro víru věřící ve zmrtvýchvstání znamená, že se přiblížíme k zásadnímu významu osoby Ježíše z Nazareta. Ježíšův obraz Boha, jeho identita, Ježíšovo poselství a význam pro člověka je zásadně proměněn, pokud je Ježíš živý, o čemž hovoří Nový zákon a křesťané tomuto věří od samého počátku.

Lidé se podobnými otázkami, společně s existencí samotnou, potýkali od nepaměti a v naší současné společnosti je určitým zrcadlem toho, jak si na existenční otázky odpovídají, počet příslušníků jednotlivých církví a všeobecně počet lidí s jakýmkoli vyznáním.

Zajímavá data na toto téma vždy vyjdou ze sčítání lidu, kde se statistici na náboženské vyznání dotazují už od r. 1921 s dlouhou pauzou v době komunistické vlády a s pokračováním od roku 1991. Nepochybně nejvýraznějším trendem vyplývajícím z této statistiky je rapidní pokles počtu věřících respondentů a zejména těch hlásících se k nějaké konkrétní církvi. Ve 30. letech minulého století se řadila mezi věřící drtivá většina obyvatel, tj. kolem 10 milionů. V roce 2011 to bylo už jen cca. 2 miliony obyvatel. Zároveň 4,6 milionu respondentů v roce 2011 využilo možnost na tuto otázku v dotazníku neodpovídat. Narůstá také počet členů nejmenších církví a hnutí jako např. Hare Krišna. I když Církev římskokatolická zůstává i nadále tou nejpočetnější s cca. 1,1 miliony členů, z ostatních údajů a trendů lze odvodit čím dál větší roztržičnost české společnosti a inklinaci k různým alternativním vírám. (Český statistický úřad, 2014)

V čem taková diverzifikace české společnosti pramení je otázka. Nelze hledat příčinu pouze ve čtyřicetileté socialistické vládě. Situace v ostatních zemích bývalého socialistického bloku je většinou odlišná. Analýza sčítání lidu však plně odpovídá i mé osobní zkušenosti s lidmi v mém okolí, což vyústilo ve vnitřní potřebu zpracovat a shrnout v této bakalářské práci samotné základy křesťanské víry a nabídnout tím určitou odpověď všem pochybujícím, či hledajícím jinou alternativní cestu z mnoha dnes nabízených.

Je překvapující, kolik lidí v dnešním světě věří v různé mocné síly a pro ně Bohy mnoha podob. Vždy mi řeknou: „ty jsi blázen, Bůh přece neexistuje, vždyť se to nedá dokázat, vše je to vymyšlené“, to už přece každý zná a pohrdavě na mě koukají. Mám věřit přece pouze ve vědu a racionálně hmatatelné vysvětlení života. Těmto lidem však nevadí tvrdit, že si mám koupit například zázračné minerální kameny lásky, bohatství anebo úspěchu, které dobívám energií ze slunce a očišťuji je pouze mýdlovou vodou. Nemohu opomenut fakt, že se s tímto názorem setkávám i u vysokoškolsky vzdělaných lidí. Často jsou mezi nimi i ti, kteří jsou na sklonku svého života anebo jak se říká v nejlepších letech svého života. U lidí prostšího původu se základním vzděláním nebo vyučením v různých oborech jsem zaznamenala, že o víře v Boha vlastně nic nevědí a informace je vcelku zajímavá. Nešlo mi, než se nad těmito otázkami nezamyslet a rozhodla jsem se na toto téma napsat svou bakalářskou práci, ve které si pokládám otázky: Musím se za svou hlubokou víru v Boha před „vzdělanými“ ateisty stydět, když nám tvrdí, že Bůh neexistuje? Mohu jim nějak doložit kredibilitu Ježíšovy existence a jeho Božského původu? Do jaké míry mohu prokázat, že byl tedy Synem Božím, narodil se z Marie Panny, zemřel za naše hříchy a třetího dne vstal z mrtvých ve shodě s Písmem? Ve své bakalářské práci se pokusím objasnit historický původ Ježíše Krista, kým byl a zda byl tedy Božím synem. Z toho vyplývá, že pokud by byl Božím Synem, musí i logicky existovat Bůh.

V první části této práce nahlédneme na historicitu Ježíše Krista, na jeho veřejné působení a na biblické příběhy popisující událost jeho vzkříšení, které nacházíme v Novém Zákoně, knize, která stále zůstává tou nejčtenější na celém světě, ne jistě náhodou. Ve středu práce nahlédneme na argumentační otázky týkající se nevíry v Boha a ve vzkříšení Ježíše Krista očima ateisty. V poslední části se práce zabývá otázkou víry, co je povahou křesťanské víry a zda je vůbec rozumné věřit. V úplném závěru se pokusím o své celkové zhodnocení této práce. Jako metodu pro svou Bakalářskou práci jsem použila studium a četbu zde uvedených knih, konzultovaných s některými blízkými knězi, kteří mě neodmítli a mé otázky se snažili ochotně konzultovat.

1 Historický původ Ježíše Krista

Ježíš byl palestinský Žid a historická osobnost. Období jeho života se dá poměrně dobře určit. Podle historiků se narodil v Betlémě Panně Marii okolo roku 8-6 př.n.l. Lze si tedy všimnout, že zde došlo k chybě ve výpočtu ohledně datace počátku letopočtu. Tři roky veřejně působil a potom byl ukřižován na Golgotě za vlády císaře Tiberia a jeho nám známého prokurátora Poncia Piláta. K ukřižování došlo s velkou pravděpodobností 7.4. roku 30, byl to předvečer, kdy židé slavili Velikonoce. (Skripta Christologie a soteriologie Jiří Heblt)

Smrt Ježíše, měla být podle jeho nepřátel i jeho koncem, tak tomu ale nebylo, stala se novým začátkem. Již během prvních let po jeho smrti nacházíme jasné svědectví, které hlásá důležitou výpověď: „*Kristus zemřel za naše hříchy podle Písma, byl pohřben a třetího dne vstal z mrtvých, ukázal se Petrovi a poté Dvanácti, to vše ve shodě s Písmem.*“ (1 Kor15,3-5)

Právě toto vzkříšení je vrcholem, kdy se zjevuje Bůh jako Otec Ježíše a zároveň to je i situace, kdy se Ježíš zjevuje jako jeho Syn, tj. jako Syn Boží. (Skripta Christologie a soteriologie Jiří Heblt)

1.1 Ježíšovo veřejné působení

Jaké události se děly před tím, než byl Ježíš Kristus ukřižován na Kříži? Bylo to především jeho veřejné působení, to, jak na veřejnosti kázal o Božím království, jako je tomu uvedeno například u Jana 19,30. Kázání o Božím království je jeho hlavním tématem společně s jeho často používaným podobenstvím. Ježíš ukazoval Boží království a velikost Boha především v podobě zázraků. Základem pro jeho kázání a praxi byl jeho synovský vztah k Bohu Otci. „*Oni žasli, neboť učil jako ten, kdo má moc.*“ (Mk1,22). (Skripta Christologie a soteriologie Jiří Heblt)

Jak jsme již výše uvedli, pro Ježíše tedy existovalo pouze jedno téma, tím bylo Boží království. Když to přesněji uvedeme, šlo o přicházející a nastávající vládu Boží milosti a dobroty. (Kessler, 1998)

2 Co tvrdí Nový zákon o Ježíšově vzkříšení (Ježíšovo vzkříšení v evangeliích)

Hlavním tématem a ústředním prvkem křesťanské víry je Ježíšovo vítězství nad smrtí, o tom neexistují žádné pochybnosti. Tato skutečnost je dosvědčena již apoštolem Pavlem v Prvním listě Korintským: „Jestliže Kristus nebyl vzkříšen, marné je naše kázání, marná je naše víra“ (1 Kor 15,14). Ježíšovo vzkříšení nacházíme na počátku křesťanské víry a dosvědčují ho prvokřesťanské formule vyznání víry, ale i křesťanské hymny např. (1 Kor 15,3b-5; Flp 2,6-11). Pokud by byl Ježíš pouhou historickou osobou z dějin Izraele, nebyl by vstal z mrtvých a nestaly se tyto události, nebyl by Nový zákon a ani by nebyla víra ve spasitele. Taková víra není však pouhou lidskou úvahou, ale má svůj základ v jednáním Božím, takové poznání bylo dáno člověku skrze zjevení. Hlavní prvky prastarého vyznání víry nacházíme v pašijových a velikonočních vyprávěních. Utrpení např.: (Mk 14,1-15,32; Mt 26,1-27,44) smrt: (Jan 19,28-37; Lk 23,44-49) pohřeb: (Mk 15,42-47; Mt 27,57-61) vzkříšení: (Jan 20,1-18) zjevení: (Mt 28,16-20) nanebevstoupení: (Mk 16,19-20) zde jsme uvedli pouze některé. Celý Nový zákon hovoří o dovršení Písma svatého v Kristu. Smrt Ježíše nastala „kvůli našim hříchům“, to ale nebylo jediným důvodem. Jeho smrt také sloužila k odpykání si a odstranění našich hříchů. Mimo to je i Ježíšovo vzkříšení zárukou vzkříšení pro ty, kdo ve spojení s ním odcházejí a umírají. V evangeliích máme popsány čtyři hlavní prvky jako viditelné události. Je to smrt, pohřeb a zjevení. Ke vzkříšení není popsána ani nabídnuta žádná líčení. Je k tomu však zanechána stopa prázdného hrobu. Velikonoční vyprávění tuto stopu rozvíjí v evangeliích, lze to chápat jako bližší objasnění situace a jako celkové chápání prvotní církve. Jedná se o reflexi a chápání této události prvními čtenáři. I přes mnoha odlišností končí všechna čtyři evangelia objevením prázdného hrobu. Buď se jedná o objevení několika ženami, u Jana pouze Marií Magdalskou, dále ubezpečení nebeským poslem o Ježíšově vzkříšení. Líčení se liší jak z hlediska času, místa i okolností, tak i ohledně osob a jejich počtu. Markovo evangelium, které je dílem až pozdějšího autora, událost zjevení a vzkříšení pouze ohlašuje. Lukáš své vyprávění ještě rozšiřuje o Ježíšovo nanebevstoupení. Dá se tedy předpokládat, že u prvotních křesťanů existovala bohatá pestrost velikonočních tradic, evangelisté si z nich podle svého uvážení různě vybírají to podstatné. Můžeme si povšimnout, že Ježíš se jim nikde neukazuje viditelně jako všemu lidu, ale pouze určitým svědkům, ti se potom na základě této skutečnosti dokážou stát posly a jsou schopni velikonoční poselství interpretovat v podobě fenoménu prázdného hrobu. Je tedy zřejmé, že Ježíšovo vzkříšení patří mezi stěžejní biblická témata. (Mareček, 2011).

2.1 Vzkříšení v Markově evangeliu

Markovo evangelium patří mezi ta nejkratší a nejjednodušší z hlediska syntaxe. Sice je zde patrná nejmenší slovní zásoba, nicméně některé pasáže zůstávají v jistém ohledu nejtěžší. Od 2. století je evangelium připisováno církvi Markovi, skutky ho však připisují Janovi, kterého nazývají Markem (Sk 12,25) a je kladeno i do souvislosti s apoštolem Petrem. V 19. století došli badatelé k závěru, že se jedná o nejstarší evangelium, skutečným autorem je tak jeho spisovatel. Markovo evangelium tedy nevzniklo pouze z výtahu Matoušova. Nemůžeme dokázat autorství Marka podle svědectví staré křesťanské tradice ani žádným jiným způsobem. Můžeme však s jistotou říci, že autor Markova evangelia byl člověk, který psal tento literární druh a vyznačoval se dvěma charakteristickými znaky: antický biografický rys a kérygmatický charakter ve svědectví víry. Evangelium vzniklo nejspíše kolem 70. roku a adresáti byli pohanokřesťané, kteří už nežijí židovským Zákonem. Marek se orientuje na Ježíšovo mesiášství a na jeho Boží synovství. Čerpá z různých podání tradic a vybírá si to podstatné pro své poselství. Postupně nám evangelista odhaluje tajemství o Ježíši Kristu, Synu Božím, které postupuje až k vyprávění o ukřižování a o pohanském setníkovi. Pro evangelistu je důležitá podstata Ježíšovy mesiášské důstojnosti, teologie kříže a vzkříšení, které nám dává poznat Ježíšovu identitu. Největší záhadou u evangelia je jeho konec, v rukopisné tradici nemá jednotné dosvědčení. (Brož, 2006)

2.1.1 Putování žen k Ježíšovu hrobu (Mk 16,1-8)

V příběhu se setkáváme se třemi ženami, Marií Magdalskou, Marií Jakobovou a se Salome, které se chystají nakoupit vonné oleje. Jsou to stejné ženy, které stály u Ježíšovi smrti a přihlížely k jeho pohřbu, až na Salome. Pouze Marek zmiňuje nákup vonných olejů. Troje ženy jsou svědky tří událostí: smrti, pohřbu a vzkříšení. Ženy chtěly posloužit službou lásky Ježíši a pomazat vonnými oleji jeho mrtvé tělo, protože podle evangelisty k tomu nedošlo při pohřbu. Ani na chvíli je nenapadlo, že by mohl být hrob prázdný anebo že by neměly přístup ke hrobu, že by byl zavalen kamenem nebo dokonce střežen. Může se zdát i zvláštní, že chtěly olejovat tělo, které již bylo zabaleno do plátna a uloženo v hrobě. Přitom od pohřbu uplynuly dvě noci a den. Takové rozhodnutí můžeme připisovat i chladným jarním měsícům, kdy je ve skále tělo v chladu. Ženy vedla nejspíše touha projevit náklonost, kterou cítily k Ježíši. Chtěly tedy učinit pomazání olejem, které neudělal Josef z Arimatie. Nemůžeme to však chápat jako

konzervování mumií v Egyptě, tady se jednalo o pomazání vonnými oleji, které se provádělo jako úcta významným lidem. Také se provádělo jako opatření proti zápachu rozpadajícího těla při obřadech u hrobu pro pozůstalé. Podle apokryfní tradice byla pro židovství velmi důležitá náležitá péče o mrtvé tělo. Ježíšovo tělo však nebylo podle svědectví Marka uloženo podle běžných zvyklostí při popravách do hrobu hromadného, ale bylo pohřbeno samostatně do hrobu vytesaného ve skále. Jeho vchod byl zavalen kamenem, který měl tělo ochránit před divokou zvěří. Marek je jediný evangelista, který popisuje obavu žen ohledně odvalení kamenu. Zdá se, že touha žen jít za Ježíšem byla výjimečná a velká. Podle archeologických informací v době, kdy byl pohřben Ježíš se hroby zavalily kamenem čtvercového tvaru, pouze u nejvýznamnějších lidí byl zavalen kruhovitým tvarem tak, jak tomu bylo u Ježíše. Navíc bylo velmi obtížné s kamenem jakkoliv manipulovat. Ženy si cestou ke hrobu říkaly, kdo jim ten kámen odvalí, potom vidí, že je kámen odvalen. Možná se zde může hovořit o teologickém pasivu, což by znamenalo, že byl hrob otevřen díky Božimu působení. Následuje postava muže v bílém rouchu uvnitř hrobu, to může upozorňovat na takový Boží zásah. Ženy si pokládaly otázku, kdo jim hrob otevře a najednou je hrob otevřen pro všechny. Aby Ježíš mohl vstát z mrtvých, k tomu nepotřeboval zázračné otevření hrobu, to bylo potřeba, aby ženy mohly vstoupit a uvidět, že je prázdný. Odvalený kámen může ale také poukazovat na vzkříšení a přemožení smrti. Otevřený a prázdný hrob Ježíše značí záruku otevření všech hrobů u příchodu Pána. Konstatování velikosti kamene je uvedeno až později, co se ženy podívaly nebo spatřily, že je odvalen. Zdá se být patrné, že tato otázka a údiv slouží k napětí příběhu a připravuje na následující děj, kde se očekává něco zvláštního, neobvyklého. Zmínění o tom, že kámen byl velmi veliký má poukazovat na to, že se jedná o dílo Boží, nikoliv lidský čin, je to především předzvěstí vzkříšení. Samotná událost ohledně vzkříšení není nikde v evangeliích popsána, ale je dosvědčena jako skutečnost, která už nastala. (Mareček, 2011).

2.2 Vzkříšení v Matoušově evangeliu

Evangelium podle Matouše se v novozákonním kánonu nachází na prvním místě, není však nejstarší, tím je evangelium Markovo. V rané církvi bylo však nejvíce používané a je představované jako nejúplnější katecheze. Starokřesťanská tradice z poloviny 2. století nám představuje biskupa Papiáše, který tvrdí, že apoštol Matouš je autorem prvního evangelia a dřívějším celníkem v Kafarnaum. U Lukáše a Marka je však tento apoštol Matouš nazýván zase Levim (Lk 5,27 a Mk 2,14). Až teprve evangelista Matouš tohoto neznámého Leviho

připodobňuje k apoštolu Matoušovi. Není tedy možné tomuto tvrzení od Papiáše přikládat velkou historickou hodnotu. Díky psanému obsahu je ale možné rozpoznat, že autorem je židokřesťan, který se stavěl proti židovským a judaizujícím seskupením. Matouš se snaží zdůraznit, že Ježíš je očekávaný mesiáš a že pochází z Davidova rodu. Dále zřetelně zdůrazňuje, že je Ježíš „Syn“, tomu je vše předáno od Otce a učedníci ho vyznávají jako „Syna živého Boha“. Matoušovo evangelium nekončí Ježíšovou smrtí a pohřbem, jako je tomu ve shodě s Markem, ale ukončuje ho poselstvím o Ježíšově vzkříšení. Dále připisuje evangelista zodpovědnost za smrt Ježíše celému lidu z Jeruzaléma. V události smrti Ježíše na kříži zmiňuje zemětřesení, otevření hrobu a mrtvé, kteří z nich vychází (Mt 27,51 - 53). V Matoušově evangeliu je tedy řada odlišností oproti tomu Markovu, ať již to je zmínka o mnoha ženách anebo slavnostnějším líčením Ježíšova pohřbu s ukládáním do hrobu Josefa z Arimatie. I ve Velikonočních událostech najdeme odlišnosti. Je to například zabezpečení hrobu pomocí stráží (Mt 27, 62-66). Příběhy, které vypráví Matouš mají posílit víru ve vzkříšení Ježíšovo. (Mareček, 2011)

2.2.1 Otázka literárního druhu a tradice

Budeme-li se touto problematikou zabývat, je nutno uvést, že v událostech ohledně Ježíšova hrobu se nejedná v přísném slova smyslu pouze o nějakou legendu. Neobjevují se zde totiž prvky oslavující nějakou osobu, která by byla uvedena za příklad k následování. V Matoušově evangeliu je několik prvků a charakteristických rysů pro vyprávění zázračných osvobození z vězení, jak uvádí Mareček: „(srov. Sk 5,17-25; 12,1 – 11;16,22-25): „zajistit/zabezpečit“ (Mt 27,64.65.66; srov. Sk 5,23; 16,24), „přítomnost stráže“ (Mt 27,65 -66; srov. Sk 12,4.6; 16,23), motiv „osvobození v noci“ (Mt 28,13; Sk 5,19; 16,25), zemětřesení (Mt 28,2; srov. Sk 16,26). Tato skutečnost ještě ale neopravňuje k tomu, abychom toto vyprávění chápali jako „zázrak osvobození“, jelikož vlastní zázrak osvobození není součástí líčeného. Odvalení kamene od hrobu andělem, který sestoupil z nebe, nenastává kvůli tomu, aby byl Ježíš z něho osvobozen, ale aby vyšlo najevo, že Ježíš v něm není.“ (Mareček, 2011).

2.2.2 Zajištění a zabezpečení Ježíšova hrobu (Mt 27,62-66; 27,63-64)

Evangelista Matouš jako jediný popisuje událost, kde se setkávají velekněží a farizeové u Piláta po Ježíšově pohřbu. Je to den po dnu příprav, což je sobota. Matouš toto označení „sobota“

nepoužívá, ale vyjadřuje se časovým úsekem. Sobota byla dnem klidu, kdy se chodilo pouze k modlitbě, a právě v tento den se velekněží a farizeové setkávají s Pilátem v jeho pohanském domě. Celkově zde máme uvedena tři setkání. Poprvé se jednalo o setkání, při kterém se velekněží se staršími domluvili o zmocnění se Ježíše Istí a tak že ho i připraví o život. Při druhém setkání proti Ježíši hledali lživé svědectví, které by ho poslalo na smrt a konečně při třetím setkání usilovali o zajištění těla v hrobě. Zmínka je i o čtvrtém setkání, kdy měli vojáci lhát lidu o zmizení Ježíšova mrtvého těla. Všechna tato zasedání velerady vedla jasně a vždy k rozhodování proti Ježíšovi. Během misijní činnosti Ježíše v Galileii to byli Farizeové, kdo usilovali o jeho smrt. (Mareček, 2011).

2.2.3 Žádost o zabezpečení hrobu

Velekněží i Farizeové žádají Piláta o zabezpečení hrobu stráží. Navíc ho oslovují „pane“, což je výraz s náboženským zabarvením pro označení Boha. Dávají tak najevo, kdo je jejich pánem a koho uctívají. Není to ani Ježíš ani Bůh, ale Říman. Uznávají tak nenáviděného vladaře, který je schopen moci a příkazů. Ježíš je v této situaci označován za podvodníka, za falešného mesiáše. Velekněží i Farizeové dávají jasně najevo, že si neuvědomovali a nevěděli o předpovědi Ježíšova vzkříšení, následně jim je ale vše jasné. Tyto předpovědi byly prezentovány vždy učedníkům. Farizeové od něho však žádali znamení a bylo jim sděleno znamení Jonášovo. „Jako byl Jonáš v břicho velké ryby tři dny a tři noci, tak bude i Syn člověka v nitru země tři dny a tři noci“ (Mt 12,40). Zvláštní je, že si na toto vše vzpomínají židovští představitelé oproti učedníkům, kteří stáli při Ježíši. Ti, kdo najednou chápou Ježíšova slova jsou jeho odpůrci, ne přívrženci. Farizeové a velekněží tedy žádají Piláta o stráž u hrobu do třetího dne, aby učedníky nenapadlo tělo ukrást a šířit zvěst, že Ježíš vstal z mrtvých. Mají tedy obavu, aby se lid nepřidal na stranu k Ježíšovým učedníkům. Farizeové a velekněží představují ve svých slovech učedníky za lupiče mrtvého těla, takový popis učedníků ale neodpovídá skutečnosti, protože učedníci jsou aktivní a iniciativní. Evangelista Matouš je zmiňuje naposledy po zatčení Ježíše, následujícím útekem však mizí ze scény. Z prosby Farizeů a velekněží jasně vyplývá, že nepočítali se vzkříšením Ježíše. Kámen tedy u hrobu zapečetili a přistavili k němu stráž. U hrobu byl již přivalen kulatý kámen Josefem z Arimatie. Zabezpečení hrobu však nastalo až druhý den, je tam tedy den, kdy by bylo možné tělo ukrást. Hrob nebyl chráněn od pátečního pohřbu až do sobotního rána, tedy přes noc. Tady je ale potřeba připomenout, že by těžko zapečetili hrob, ve kterém by si nezjistili přítomnost těla. Přerušená

pečeť by znamenala otevření hrobu. Hlavní představitelé se tedy snaží zabránit vzkříšení. V Mt 28,1-8 se ale vypráví o Boží moci, vše, co učinili je zbytečné, protože pro Boha není nic nemožné, žádná lidská překážka. (Mareček, 2011)

2.2.4 Putující ženy ke hrobu

Při úsvitu následujícího dne po sobotě putují k hrobu Marie Magdalská společně s Marií matkou Jakubovou. Jsou to ženy, které k Ježíšovi chovaly velkou náklonnost.

Obě tyto ženy byly při pohřbu Ježíše a seděly u jeho hrobu. Ženy se stávají svědky, jak Ježíšovy smrti, tak i jeho pohřbu a vzkříšení. Anděl Páně jim vysvětluje prázdný hrob a díky osobnímu setkání se vzkříšeným chápou. Ženy nešly ke hrobu tělo namazat vonnými oleji, protože věděly, že je hrob zavalen zapečetěn a hlídají ho vojáci, účelem jejich cesty bylo, aby se mohly podívat na hrob. Odpovídá to židovským pohřebním zvyklostem a je to také projev osobní náklonnosti k zesnulému. (Mareček, 2011)

2.2.5 Zásah anděla Páně

Nastalo velké zemětřesení (Mt 28,2). V biblické tradici zemětřesení podtrhuje a doprovází Boží působení. Zemětřesení bylo spojováno například s Božím zjevením na hoře Sinaj, ale také na Cherobu. Evangelista tak zvyšuje dramatickost situace a poukazuje tím na náhlé zvraty ve vyprávění. Zemětřesení se vyskytuje v ději i při Ježíšově cestě na kříž a s příchodem nebeského posla. Anděl Páně tak tedy zasahuje na začátku a konci děje. Sděluje, co Bůh vykonal. Toto je dokonalé a zřetelné vyjádření evangelisty o Božím zásahu. Narození Ježíše i jeho vzkříšení patří k sobě. Tyto události nejsou však člověku rozumově přístupné, ale musí mu být odhaleny skrze nebeské zjevení. U strážce zjevení anděla vyvolá strach a neklid. Nejsou schopní chápat nastávající situaci. Úkolem anděla je zvěstovat Vzkříšení Ježíše, pro stráž se to stává zkušeností smrti. Nestávají se svědky vzkříšení, ale jim vnímatelného Božího zásahu v jejich životech. (Mareček, 2011)

2.3 Ježíšovo vzkříšení v Lukášově evangeliu

Lukášovo evangelium je nejdelším ze všech čtyř a společně se Skutky apoštolů je dílem jednoho autora. Jedná se o nádherné dílo o Ježíšovi a prvotní církvi. Dílo je považováno za

nejpečlivější a nejelegantnější z celého Nového zákona, je to literární skvost Bible. Třetí evangelium bývá také pojmenováno jako evangelium Ducha svatého, chudých, evangelium Božího milosrdenství, radosti nebo modlitby. Evangelista Lukáš je označován za „teologa dějin spásy“. Ježíše představuje především jako Pána a spasitele, který svou láskou neustále hledá hříšníky, přehlížené a chudé. Lukášovo evangelium se od ostatních třech odlišuje předmluvou, ve které podle antických spisovatelů popisuje svůj záměr a věnuje své dílo velmi vážené osobě, tou je „vznešený“ Teofil (Lk 1,3). Tradice od konce 2. století označuje jednohlasně jako autora evangelia lékaře, kterým byl Lukáš a byl to i spolupracovník apoštola Pavla. Z evangelia to však nelze potvrdit ani popřít, lze ale tvrdit, že evangelista dobře ovládal řečtinu a byl velmi vzdělaným člověkem. Vznik evangelia je dnes uváděn do 80. až 90. let. V obou dílech Lukáše jsou zachytitelné dvě linie se schématy zaslíbení a naplnění. To, co se Ježíšovi a prvotní církvi děje, je uvedeno jako naplnění zaslíbení Izraeli v Písmu. Navenek se chod dějin jeví jako odpor lidského očekávání, ale děj je ve shodě s Boží vůlí. (Mareček, 2011)

Při Ježíšově smrti Lukáš uvádí, že všichni jeho známí zůstali opodál, i ženy, a dívaly se na to. Tímto je poukázáno na svědky události, tato role je v teologii Lukáše důležitá. Tyto ženy jako svědci stojí i při dalších událostech, vystupují jako svědci při jeho pohřbu a dívají se, „kam“ je jeho tělo pochováno, viděly i to, „jak“ bylo pochováno. Díky tomu chtěly ženy připravit vonné masti k jeho pomazání po zachování sobotního klidu. Tímto sledem popisovaných událostí je připravena půda k objevení prázdného a otevřeného hrobu (Lk 24,1-12). Z předlohy Marka tak evangelista vytvořil své vlastní velikonoční svědectví, které vypráví o tradici prázdného hrobu, o putování učedníků do Emauzy se zjevujícím se Ježíšem, o zjevení Ježíše učedníkům v Jeruzalémě a vrcholící události o nanebevstoupení. Tyto velikonoční události jsou tak představeny jako události, které se odehrály v jediný den. (Mareček, 2011)

2.3.1 Emauzy

Ježíš se připojuje ke dvěma učedníkům do Emauzy. Geograficky nejsme schopni určit, kde se zmiňované místo Emauzy nachází. Nalézáme zmínku o tom, že se může vyskytovat 22 římských mil od Jeruzaléma. Příběh vypráví o dvou učednících, kteří se vydávají do Emauzy. Toto vyprávění je vymezeno počátkem jejich cesty a návratem cesty do jejich domoviny, kde podávali zprávy o tom, co se jim na cestě přihodilo. Jeruzalém je v příběhu chápán jako styčný bod a geografický odkaz, důraz je kladen na naplnění proroctví (Lk 24,25-27). Evangelista zde předvádí dokonalé umělecké a promyšlené uspořádání díla, které zahrnuje dvě scény: Učedníci o nich podávají v Jeruzalémě zprávy. Je to o tom, co se jim přihodilo cestou a jak Ježíše poznali

při lámání chleba (Lk 24,35). Ježíš s nimi při setkání hovoří, při scéně stolování se jim dává poznat, tato scéna je uvedena místem „tak došli k vesnici“ (Lk 24,28). Úvodní i závěrečný verš perikopy tak utváří rámeček celé perikopy, popisuje dvojí pohyb učedníků. Nejdříve je zmíněno, jak se oddělují od komunity učedníků, potom následuje odchod do Jeruzaléma. Později je popisováno, jak se vrátili do Svatého města a připojili ke komunitě, kterou dříve opustili. Text je tedy dle Marečka (2011, str.167) zřetelně členěn do čtyř hlavních částí: „Dva učedníci putující do Emauzy (Lk 24,13-14) Rozhovor učedníků s Ježíšem během jejich cesty (Lk 24,15-27), Ježíš láme chléb a dává se jim poznat (Lk24,28-32), Návrat učedníků do Jeruzaléma (Lk 24,33-35).“

Emauzký příběh (Lk24,13-35) je jedním z nejvíce ceněných textů z hlediska jak naukového, tak i epického a patří k látce třetího evangelia. Popisovaný příběh Lk 24,13-35 je jen těžko možné považovat za protokolní záznam, je to zřejmé z odlišnosti velikonočního popisu událostí u ostatních synoptiků (Ježíšovo zjevení v Galilei), ale také z jasně teologického záměru autora evangelia v neposkytnutí jednotlivých a konkrétních údajů. Na emauzký příběh je občas pohlíženo z více směrů. Je považován jako legenda nebo antický mýtus, či jako čínská lidová pohádka, to je pro nás však neuspokojivé. Důraz příběhu spočívá ve výkladu Písma a v jeho posvátném nitru události „lámání chleba“, což je slavení eucharistie v prvotní církvi. Je zřejmé, že je čtenáři předkládán text ke křesťanskému vyučování. Příběh vykazuje rysy typické pro Lukáše, je ale nepravděpodobné, že by byl skutečným autorem sám, můžeme se tedy domnívat, že čerpal ještě i z ústní tradice. V závěru můžeme konstatovat, že nevíme, jak dílo přesně vypadalo, nejde mu však upřít jeho historické jádro. Touto tradicí chtěl evangelista jistě poskytnout čtenářům pomoc v utvrzení víry v Ježíšovo vzkříšení. (Mareček, 2011)

2.4 Vzkříšení Ježíše v Janově evangeliu

Evangelium podle Jana je ze všech čtyř to nejmladší a poukazuje na to, že v příbězích o Ježíši se liší. Rozdíl je patrný nejen v geografickém a chronologickém schématu, ale také v literárním a teologickým charakteru. Synoptici uvádějí jako dějiště Ježíšova veřejného působení Galilei a poukazují pouze na jednu cestu Ježíše do Jeruzaléma, následně přichází asi jeden týden působení Ježíše v Jeruzalémě, které je ukončeno jeho zatčením a ukřižováním. Jan však poukazuje na putování Ježíše z Galileje do Jeruzaléma třikrát, přičemž jeho třetí návštěva města trvala až do slavnosti stánků, následně slavnosti posvěcení chrámu až do Velikonoc a pašijových událostí, to je asi půl roku. Středem Ježíšova zvěstování u synoptiků je přibližující

se „Boží království“ v osobě Ježíše přímo. Oproti synoptikům chybí i důraz na „pokání a obrácení“. V Janově evangeliu zaujímá důležitý postoj „víra“. Také je zde znatelný protiklad mezi věřícími a nevěřícími, protiklad mezi hříšníky a spravedlivými u Jana chybí. Můžeme však upozornit, že u Jana oproti ostatním nacházíme řadu zcela přesných údajů týkajících se lokalit, z části jsou tyto informace potvrzeny i archeologicky. Jedná se tak o vysoce teologický spis a samotné evangelium je pozoruhodnou knihou, Jan zde projevuje hluboké teologické myšlenky. Celkově hlavním teologickým záměrem Janova evangelia je přivedení k víře, tj., že Ježíš je Syn Boží a Mesiáš, věřící tak mají v jeho jméno obdržet věčný život (Jan 20,30-31).

To, co nám Ježíš v Janově evangeliu sděluje, je jeho sebezvěstování. Nezvěstuje však pouze své mesiášství, ale především to, že je Boží syn a má své preexistenční bytí u Otce (Jan 8,58). Má své poslání od Otce, má svůj úkol vůči světu a také svůj návrat k Otcí. S tím souvisí i to, jak se představuje: „já jsem“. Ježíš s plným vědomím přitakává k pašijovým událostem. Jsou pro něho odchodem z tohoto světa a návratem k jeho Otcí. Učedníkům ve slovech na rozloučenou sděluje, že ho opět uvidí v onen den a budou se radovat. Jan zdůrazňuje, že Ježíš byl při ukřižování „uprostřed“, má své čestné místo uprostřed. Ježíš je králem, potvrzuje to i nápis na kříži, který je ve třech jazycích. (Mareček, 2011)

Oproti ostatním synoptikům stály při ukřižování ženy podle tradice pod křížem a zmiňuje se to až po smrti Ježíše. Ve čtvrtém evangeliu se píše, že „stály u kříže“ a před jeho smrtí. Jan nezmiňuje jména žen, pouze hovoří o přítomnosti dvou osob, je to matka Ježíše a učedníka, kterého Ježíš miloval (Jan 13,23). Ježíšovým posledním pozemským činem bylo, že mezi nimi ustanovil vztah syna a matky. Utváří tím komunitu učedníků, ti jsou tak jeho matkou a bratrem. Tato komunita uchovala toto evangelium. Ježíšova zvolání „žízním“ je pro Jana hlubšího charakteru. Pokud ho spojíme s posledním slovem Ježíše „dokonáno je“, Ježíš tak svým učedníkům sděluje, že jeho pokrmem je, aby plnil vůli toho, kdo ho poslal a aby dokonal jeho dílo. Ježíšův hlad a žízeň vyobrazují, jak moc chtěl plnit vůli svého Otce. Scéna o probodnutí boku Ježíše, kdy vytekla krev a voda, se vyskytuje pouze u Jana. Krev a voda je hlavním znamením vzkříšeného Pána, symbolizuje to spásný význam Ježíšovy smrti. Dále se Jan zmiňuje, že Ježíšovi nebyly zpřeráženy kosti na nohou, to značí, že Ježíš je pravý velikonoční beránek (Jan 19,36; srov. 1,36). Ježíš je pod Boží ochranou. Tím, že se přerazily nohy se přivodila rychleji smrt, Ježíš však této násilné a dodatečné smrti předešel. On si nenechá smrt vnutit a umírá svou vlastní smrtí, dává svůj život dobrovolně, odevzdává svého ducha a navrací se zpět ke svému Otcí. Ježíš tak dává najevo svou lásku k lidem. V Janově líčení je patrné zaznamenání pocty, která je udělena ukřižovanému a Oslavovanému. Lze za to považovat například velké množství myrhy s aloe na pomazání mrtvého těla, zavinutí těla Ježíše do plátna,

což je ve shodě s židovskou tradicí, a uložení těla Josefem z Arimatie do nového hrobu, kde ještě nikdo pochován nebyl. Po pohřbu Ježíše Jan stejně jako synoptici popisuje událost o objevení otevřeného, prázdného hrobu. Evangelium Jana je evangelium setkání. Ježíš se ve svém pozemském působení neustále s někým setkával, ať již to byl Jan Křtitel, Filip, Ondřej Šimon Petr anebo Nikodém, Samaritánka a další. Ježíš je světlem světa, které mezi nás přišlo. Setkání, které zde uvádíme, vedla vždy k reakci na Ježíšovu osobu a dále k zaujetí postoje vůči němu (srov. Jan 3,19-21). Zjevení vzkříšeného Ježíše v příbězích u Jana jsou uvedena jako setkání se s ním, a to probouzí odlišné reakce. „1) Setkání Marie Magdalské se vzkříšeným Ježíšem u prázdného hrobu (Jan 20,1-18). 2) Setkání vzkříšeného Ježíše s učedníky (Jan 20,19-23) a s Tomášem (Jan 20,24-29) v místě, kde byli shromážděni. 3) Setkání vzkříšeného Ježíše s učedníky u Tiberiadského moře (Jan 21,1-23)“ (Mareček, 2011)

3 Argumenty pro a proti

V této kapitole představím časté otázky a argumenty „PRO“ a „PROTI“ objevující se takřka v každém rozhovoru v souvislosti s vírou ve zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Především budu vycházet z argumentů N. T. Wrighta, protože jeho zdůvodnění se mi zdá vhodně a srozumitelně vysvětlené pro člověka, který je na úplném začátku této cesty poznání. Jeho výklad vede čtenáře k hlubokým a trefným úvahám v klíčových otázkách, které si klademe, a to především díky srozumitelnému stylu jazyka společně s názornými příklady různých situací, které autor ve své práci používá. V této části tedy bude odpovězeno na otázky ateisty, který nevěří v celé tajemství Ježíše Krista a ani Boha.

3.1 Původní obyvatelé měli velmi prosté uvažování

Chápání původních lidí z tak dávné doby bylo velmi prosté a omezené, protože nebylo vzdělání, jako máme dnes, tudíž pro ně nebyl problém věřit věcem, kterým by dnešní inteligentní člověk věřit logicky nemohl.

3.1.1 Pohled na vzkříšení lidí 1. století

Nelze se snažit o tvrzení, že lidé prvního století neznali přírodní zákony a my je známe, proto víme, že Ježíš nemohl vstát z mrtvých. Starověké obyvatelstvo, až na výjimku židů, bylo pevně přesvědčeno, že z mrtvých nikdo vstát nemůže. Dokonce ani židé nevěřili v to, že již někdo z mrtvých vstal anebo vstane dříve, než nastane vzkříšení všeobecné. Čemu tedy vlastně první křesťané věřili, proč používali pojmu vzkříšení? Je možné vyvrátit tvrzení o prázdném hrobu, tělesným vzkříšením, nebo se jedná o otázku osobního přesvědčení? Jakou roli zde má historie a víra dohromady? Nejde pouze o jistotu toho, co můžeme vědět, ale také o to, jak to můžeme vědět. Událost, která se tehdy stala, byla ve své době zcela nová a odlišná, ať se stalo cokoli, vedlo to ke zrodu něčeho úplně nového, co se stále vyvíjelo, ale vždy odkazovalo na tehdejší prvotní událost. Je tedy zapotřebí se věnovat zrodu prvotního křesťanství. I přes to, že se v drobnostech příběhu svědkové neshodují, je pravděpodobné, že něco se opravdu stát muselo. U starověkých pohanů byla smrt cestou do podsvětí, smrt byla tedy všemocná, nebylo před ní úniku a nikdo jí nemohl odvrátit. Každý věděl, že na to neexistuje žádná odpověď. Buď věřili na nové tělo, nicméně stejně věděli, že ho nemohou dostat, anebo po těle netoužili vůbec, protože osvobozená duše od těla je mnohem lepší. Šlo o vzor Homérových stínů, anebo o vzor Platónovské filozofie. Vzkříšení, jako takové, nikdy neznamenalo posmrtný život, ale

označovalo tělesný život nový po posmrtném životě, ať už posmrtným životem mínili cokoli. Domnívali se, že to byla dvoustupňová událost. Označovali tedy něco, co by nejspíše mohlo nastat. Ve výsledku si však mysleli, že to nenastane hned, ale až za nějakou delší dobu po smrti. Tak chápali slovo vzkříšení. I tak ale většina starověkého obyvatelstva věřila v posmrtný život. Objevovaly se také otázky, co se stane s tělem, jak to Bůh udělá a zda použije existující kosti, nebo stvoří nové, anebo toto vše bude úplně jinak? Tyto debaty dávají jasný smysl pouze za předpokladu, že směřují k čemusi fyzicky hmatatelnému. Vědělo se i o víře v různá strašidla, duchy, halucinace a různé bludy. Na to věřil ve starověku skoro každý. Bylo jim ale také jasné, že se vzkříšením nic z toho nesouvisí. Pokud král Herodes věřil v to, že Ježíš Kristus je vzkříšený Jan křtitel, znamenalo to, že Ježíše nepovažoval za ducha. O vzkříšení se tedy mluvilo v souvislosti s těly. V dnešní moderní literatuře se označení pro vzkříšení používá jako synonymum pro posmrtný život, a to je naprosto zavádějící. Je tedy nutné podotknout, že pokud ranní křesťané hovoří o Ježíšově vstání z mrtvých, říkali tím, že se s Ježíšem stalo něco jiného než s kýmkoliv jiným do té doby. Stalo se tedy něco, co nikdo nečekal. (Wright, 2018)

3.2 Hrob někdo vykradl

Hrob někdo vykradl, tak dávným věcem nemůžeme věřit, je to vymyšlené stejně jako celá Bible je historicky nevěrohodná, vzkříšeného Ježíše nemohl nikdo vidět. Mohlo se jednat o halucinaci, spletli si hrob, tělo ukradli učedníci, aby mohli šířit Ježíšovo zmrtvýchvstání. Níže tuto problematiku podrobněji rozebereme.

3.2.1 Příběhy o nalezení prázdného hrobu

Než nahlédneme na příběhy, které nám poskytuje sama Bible o informacích prázdného hrobu, ve vydané publikaci Pavla Zahradníčka se setkáváme pro mnohé se zajímavým poznatkem, jak se v nedávné době objevily nové informace o hrobě Ježíše, který byl objeven v roce 1980 v Jeruzalémě a byl o tom natočen film oscarovým režisérem Jamesem Cameronem. Málo kdo však ví, že podobný hrob se našel i v letech 1931 v Jeruzalémě. V tehdejší době nebylo výjimečné, když se někdo jmenoval Ježíš, což znamená, že „Bůh je spása“. Asi tak každý dvě stě padesátý jeruzalémský obyvatel nesl jméno Ježíš, syn Josefův. Je tedy zřejmé, že ačkoliv by z toho někteří rádi udělali senzaci, o námi zmiňovaného Ježíše opravdu nešlo už jen z toho důvodu, že hrob skutečného Ježíše se nachází jinde a zbylo z něho po zničení Peršany roku 614 pouze torzo. (Zahradníček, 2019).

Příběhy, kde se hovoří o nalezení prázdného hrobu, ale i ty, kde se vypráví o zmrtvýchvstání našeho pána, spadají opět do příběhů velikonočních. Ježíš Kristus opravdu vstal z mrtvých, to je jejich cílem. Právě Ježíš je nástrojem Boha pro naši spásu. Tyto příběhy narativně zachycují každou lidskou zkušenost, která nás přesahuje v totožnosti a zároveň jinakosti toho, kdo je pozemský Ježíš ve spojení s ukřižovaným. Zprávy v evangeliích o tom, že je hrob prázdný, o zjevení nebo o setkání se zmrtvýchvstalým Pánem nemůžeme až tak moc chápat jako historický popis událostí, jde spíše o narativní snahu vyjádření toho, že Ježíš skutečně žije. Vyprávění poukazují na eschatologický cíl. (Ryšková, 2019)

Dále nahlédneme na to, co je tedy historicky pevně dané. Tyto zde zkoumané fenomény je možné vysvětlit pouze hypotézou, která je opřena o dva pilíře. Ten první je, že hrob Ježíše byl opravdu prázdný a ten druhý, že se opravdu setkali učedníci s Ježíšem. Tato podoba setkání musela být výjimečná, protože je vedla k přesvědčení, že se nejedná o žádného ducha ani halucinaci. Pokud by si mysleli, že vidí někoho, kdo by se měl podobat Ježíši, nevedlo by je to k sepsání příběhů, které máme. Lidé ve starověku považovali za celkem normální věc, pokud by měl někdo podivný prožitek, kdy se setkává se zemřelým, krátce po jeho smrti. Domníváme se, že o vidinách duchů věděli podobně to, co my dnes, tedy to, že truchlící lidé podobné zážitky mít mohou. Takové zážitky tedy známe, nepoužíváme pro ně ale označení „vzkříšení“. Pokud by tedy učedníci měli podobné vidění, kde by se jim zjevoval „Ježíš“, nesdělovali by však, že by vstal z mrtvých, protože toto vzkříšení neočekávali. (Wright, 2018)

Také nelze opomenout, že i kdybychom si to nechtěli připustit, Ježíš byl pohřben podle židovské tradice. Tento pohřeb byl tradiční a probíhal ve dvou fázích. Nejdříve bylo tedy tělo společně s vonnými látkami zabaleno do plátna a poté uloženo na kamennou lavici v jeskyním hrobě. Když se tělo rozložilo, byly sebrány kosti a uložili se do ossuaria. Pokud by Ježíš skutečně nevstal z mrtvých, někdo by později musel jeho kosti posbírat a do ossuaria uložit, to by stačilo k vyvrácení zde zmiňovaného tvrzení o zmrtvýchvstání. V židovském světě by ale nikdo nic takového netvrdil. Pokud by hrob nebyl prázdný, učedníci by si nejspíše mysleli, že mají halucinace asi tak, jako bychom si to mysleli my. Takové to setkání s Ježíšem by chápali jako setkání se s duchem. Prázdný hrob ale také sám o sobě nic nedokazuje. Co když si hrob spletli? Na to by ale jistě brzo někdo přišel. Z vojáků, zahradníků, velekněží anebo dalších učedníků někdo mohl tělo ukrást, to by konec konců nebylo nic neobvyklého na tu dobu, podobné věci se stávaly. Janovo evangelium vypráví o tom, že si to myslela Marie, Matouš zase popisuje, jak si velekněží mysleli, že tělo ukradli učedníci. Bylo možné si nepřítomnost těla v hrobě vysvětlovat mnoha způsoby, jenže tady byla ještě další skutečnost, kterou nelze přehlédnout, a tou jsou zjevení se Ježíše a jeho setkání se s učedníky. (Wright, 2018)

Vrátíme se tedy k otázce, jak můžeme historicky vysvětlit vznik víry v raném křesťanství ve zmrtvýchvstalého Ježíše? Máme tedy informaci prázdného hrobu s výjimkou lněných pláten a následně, že učedníci skutečně viděli Ježíše, který s nimi mluvil. Podle nich to byl nepochybně Ježíš, tělesný, přesto však v jiném těle, v tak zvláštní situaci, kterou nedokázali pochopit ani vyjádřit. Tato „setkání“ s Ježíšem a událost prázdného hrobu jsou nezbytné pro vysvětlení zrodu víry a také pro sepsání příběhů v jejich podobě. Nestačila by pouze jedna událost, ale pokud máme tyto dvě a propojíme je, vznikne nám vysvětlení pro ranou křesťanskou víru.

Je možné, že nalezneme nějaké jiné vysvětlení, na základě kterého bychom nemuseli odmítat přesvědčení starověkých pohanů, které mimo jiné sdílejí i moderní lidé a to, že vzkříšení je něco, co je nemožné? To však nikoliv. Mnoho nabízených alternativních vysvětlení postrádají jakoukoliv přesvědčivost. (Wright, 2018)

V poslední době se hojně psalo o fenoménu „kognitivní disonance“. Tento jev můžeme sledovat u lidí, kteří mají velkou touhu po tom, aby to, co si přejí, byla pravda. Pokud jsou však konfrontováni s fakty a ty jim jejich „pravdu“ vyvracejí, často to přehlédnou, popřou a dále si trvají na svém ještě usilovněji. Taková teorie se může zdát jako možné vysvětlení. Je několik případů, kdy se tak lidé chovali. Každopádně takové teorie nemohou poskytnout vysvětlení pro fenomény raného křesťanství. Především to nijak neodpovídá vzhledem ke stavu věcí o Velikonocích. Jak již bylo zmíněno, učedníci neočekávali, že by Ježíš vstal z mrtvých, úplně sám a uprostřed dějin. Někdo i tvrdí, že se jednalo o nové prožití milosti, ale ani to nás neposouvá k tvrzení, že Ježíš, kterého následovali, vstal z mrtvých. Ani takový výklad zde nefunguje. Tvrzení, že „byl vzkříšen z mrtvých“, i když nebyl, je prostě historicky nevysvětlitelné. (Wright, 2018)

3.3 Alternativní tvrzení raných křesťanů k velikonočním událostem, které jsou totožné s tvrzením dnešních ateistických názorů

- Ježíš vlastně skutečně nezemřel. Od někoho dostal k požití omamnou látku, potom vypadal jako mrtvý a následně se v hrobě probral.
- Římští vojáci byli krutí a mistři v zabíjení, žádný z učedníků by se nenechal oklamat tím, že by Ježíš nebyl mrtvý a pouze omámený, protože potom by nekázal o vítězství Ježíše nad smrtí a o Božím království.

- Ženy, které šly ke hrobu potkaly někoho úplně jiného než Ježíše. Třeba jeho bratra Jakuba, protože mu byl podobný a za šera špatně viděly.
- Na to by se velmi brzo přišlo.
- Ježíš se zjevil pouze těm, kdo v něho věřili a těm, kdo ho znali.
- Není to pravda, Ježíš se zjevil Tomášovi a Petrovi, ze zpráv je tedy patrné, že tito dva k jeho známým nepatřili. Navíc jeho učedníci po jeho smrti nevěřili, že je Mesiáš a že vstane z mrtvých a už vůbec ne na to, že by byl Božím Synem.
- Příběhy, které máme, jsou zaujaté.
- Toto ale platí pro všechny dějinné události a zpravodajství. Ne pouze pro to naše. Na vše můžeme pohlížet z mnoha úhlů.
- Učedníkům se stalo to, co mnoha lidem. Když někdo zemře, potom se můžeme domnívat, že ho vidíme.
- Tyto situace a terminologie však učedníci dobře znali, pokud by k něčemu takovému došlo, označili by to za situaci, kdy viděli například jeho anděla anebo „jeho ducha“, nenazývali by ho, že „vstal z mrtvých“.
- Učedníci zažili hluboký „duchovní“ zážitek, který interpretovali v židovských kategoriích. Ježíš žil duchovním životem konec konců, tak proč by s nimi nemohl zůstat ve spojení.
- Toto není ale nic jiného než pouze a jen popisování šlechetné smrti, kde následuje platonská nesmrtelnost. Vzkříšení znamená porážku smrti, není jen její příjemnější popis. (Wright, 2018)

Podle Ratzingera je největším argumentem neděle, která je dnem vzkříšení Ježíše. Prvokřesťané tedy posunuli bohoslužebný den z posvátné soboty na den nadcházející, tedy neděli. Ze zpráv

o stvoření a z desatera můžeme vyvodit, jak byl šabat pro prvokřesťany důležitý a významný, to že byl opuštěn a přesunut na první den v týdnu muselo mít nevýslovný význam, je to dění převratné síly. Takové přestrukturování kultury náboženského týdne mohla vyvolat pouze taková událost, která se vtiskla nadpřirozenou mocí. Slavení dne Páně už od počátku prvotní obce až po současnost je nejsilnějším důkazem toho, že se muselo přihodit něco zcela mimořádného, tedy, že byl hrob prázdný a že se shledali se svým zmrtvýchvstalým Pánem. (Bouma, 2021)

Můžeme nahlédnout i na argumenty, které byly právem zmiňovány pro podporu víry ve vzkříšení Ježíše z mrtvých:

- Židovské hroby, a především hroby mučedníků, patřily k posvátným místům a prokazovala se jim úcta. Nemáme žádné informace o tom, že k tomu tak docházelo i s hrobem Ježíše.
- V rané církvi je zdůrazněn význam „prvního dne“, těžko by tomu tak bylo, pokud by se nic důležitého a významného nestalo. Pozvolný, ale i náhlý zrod víry k vysvětlení nestačí.
- Je opravdu nepravděpodobné, že by byli ochotni učedníci zemřít pro víru, kterou by neměli hluboce zakotvenou. Toto je velmi důležité i přes to, že by se mohli upřímně mýlit. Oni však věřili, že byl Ježíš vzkříšen a na základě této víry jednali.

Argumenty, které jsou zde uvedeny v události prázdného hrobu a v události setkání se Ježíše s učedníky jsou tak pro nás doložitelnými historickými daty, pokud bychom je propojili, dostaneme odpověď na to, proč se tak rychle toto přesvědčení šířilo mezi Ježíšovými následovníky. Jak se ale s těmito historickými fakty vyrovná dnešní moderní člověk?

U kteréhokoliv jiného historického dění by byla odpověď nasnadě. Tady je ovšem zřejmá odpověď („no, co dodat, nepochybně se to opravdu stalo“) natolik ohromující a dech beroucí, že se musíme opravdu pozastavit, než vkročíme do neznáma. (Wright, 2018)

Podle Wrighta, ale i mé osobní úvahy na základě této práce a mého studia nedokážeme vysvětlit událost prázdného hrobu, ale ani to, co se učedníkům zjevilo. Přesto si však ponecháme svůj názor, že mrtví lidé neožívají, z toho vyplývá, že se muselo stát opravdu něco významného, i když nedovedeme vysvětlit, co to bylo. Ani vědecká histografie nás k tomuto přesvědčení nenutí, volba rozhodnutí je tedy pouze na nás. Tento okamžik směřuje k jasné otázce. Proč došlo k tak prudkému růstu rané církve, co tedy formovalo její víru? Odpovědí nám je Ježíšův příběh, tedy to, že Ježíš z Nazareta byl skutečně ukřižován, pohřben a třetího dne vstal

z mrtvých, měl nové obnovené tělo (nešlo o nějakou „oživenou“ mrtvolu, jak někteří pohrdavě tvrdí), jak již bylo několikrát zmíněno, jednalo se o nový druh fyzického těla, které mělo takovou podobu, které svými smysly nikdo nerozuměl. Tato událost, kterou viděli, ale nerozuměli jí, zapříčinila to, že se myšlení lidí, se kterými se vzkříšený Ježíš setkal, změnilo. Tento sled událostí vysvětluje otázku rychlého růstu rané víry a otázku na to, proč vzniklo křesťanství v té podobě, ve které právě vzniklo. (Wright, 2018)

3.4 Bůh prostě neexistuje, to každý rozumný člověk ví

Protest moderně založeného člověka proti Bohu je svým způsobem podobný, jako bychom si představili zápas pubertálního syna, který dává najevo své nesympatie vůči autoritě svého otce. Bůh je tedy často popírán argumentačně, ve jménu přírody, ve jménu člověka, můžeme popírat teologický motiv anebo ho popírat čistě prakticky. Pokud se podíváme na argumenty pro Boží existenci, ale i ty ve prospěch ateismu, zdá se, že jsou již vlivem logického pozitivismu vyčerpány. Vědy obecně, především však ty přírodní, jsou si vědomy faktu, že pocítily meze ve svých metodách či v omezení svých nároků na úrovni racionality prosazovaných argumentů. Mnoho popíračů Boha se politicky, jednostranně a konzervativně shodují na tom, že náboženství i teologie se odvracejí od světa. Neustále narůstá dojem, že ateismus tyto problémy, především otázky utrpení řeší, v konečném důsledku je však řeší stejně tak málo, nebo dokonce i hůře, každopádně ne však lépe, než je tomu u náboženské nabídky interpretace světa. Výsledkem je potom obecná rezignace, která ústí v racionální reflexi těchto základních otázek. S touto rezignací se lidé „vypořádávají“ různě, například, že se člověk bezhlavě a iracionálně vrhne do náboženství anebo to vědomě či nevědomě nechá být, nebo náboženskou či nábožensko-filosofickou problematiku přímo vytěsňuje. „Buď, jak bud“. Ověřování si neexistence Boží, tím pádem i pozitivní argumenty pro popření Boha se bude dařit jen do té míry, dokud se podílí na námitkách proti tvrzení v popírání Boží existence. Bůh je tedy popírán ve jménu k přírodě a také vůči člověku, který má teologickou motivaci. Častý konflikt dnešní doby spočívá v názoru mezi dvěma stranami: Teologie se snažila vysvětlovat až po novověk, že příroda je Božím dílem, moderní přírodověda se však domnívala zase, že přírodu lze vysvětlit díky znalostem, například v imanentních zákonitostech, bez ohledu na odvolání se Boha, který by byl trvalou působící příčinou. Důsledkem je vzájemné odcizení obou směrů. Bůh byl tak odkloněn až na okraj světa a stal se existenciálně nevýznamným. Lidi si katastrofy, zemětřesení a různá utrpení světa zdůvodňovali jako Boží bezstarostnost a dožadovali se Božího sebeospravedlnění. (Waldenfels, 2000)

Není na místě, abychom si namlouvali, že se k nám svět nastavuje svou čitelnou tváří a my ho můžeme „rozkódovat“. Svět není komplicem v našem poznání. Popíráním Boha se komplikuje schopnost poznat pravdu lidským rozumem. Goethe má představu, že se Bůh světu v důsledku všech těchto představ oddálil, ale zároveň i přiblížil. Svět je od Boha oddálen, protože je ve stínu démonie zatemněn, zároveň je ale i ke světu blíže, protože v tu chvíli má Bůh spoluúčast na jeho dluhu. Pokud nemá proti sobě Bůh nikoho, kromě sebe samého, ateistické popírání v něm má svůj poslední základ. Primárně již tedy není podmíněn kosmologicky ani antropologicky, ale teologicky. Biser vidí v Boží absolutnosti důvod hrůznosti popírání Boha, protože tam, kde činí absolutnost Boha nedostupným a nepochopitelným, tam je člověk odkázán pouze sám na sebe. Bůh se člověku ničím neprovinil a nezůstává mu ničím dlužný. Tázání se po utrpení přírody, utrpení ze zla, proč prostě trpíme nás často vedou až za Joba, který se pokoušel přít s Bohem a snažil se od něho získat ospravedlnění, to je častým výsledkem rezignace, že Bůh prostě není. Nahlédneme-li na otázky, týkající se praktického popírání Boha, musíme argumentovat, že tam, kde vyschne síla argumentů a mnoho lidí je z argumentování unavených, tam prostě život plyne dál a nechá se to „být“. Může být život bez Boha vůbec lidský? K. Rahner si klade otázku, co by se stalo, kdyby slovo „Bůh“ zmizelo? Předpokládejme tedy, že slovo Bůh beze stopy zmizí. Nezbude po něm ani žádná viditelná mezera a ani se ničím nenahradí, žádným slovem podobného významu. Co se stane, když tuto hypotézu budeme brát vážně? Člověk v důsledku této skutečnosti zapomene na celek, ale i na svou podstatu bytí, zapomněl by na svůj základ. Zapomněl by i to, že vlastně zapomněl. Přestal by být člověkem, zpět by sestoupil na úroveň bystrého zvířete. Dalo by se i říci, že by lidstvo při technicko-racionálním a biologickém přetrvávání umíralo kolektivní smrtí. Měnilo by se v termiště výjimečně bystrých živočichů. (Waldenfels, 2000)

Nejedná se bohužel jen o hypotetickou „sci-fi“ úvahu. Příkladem toho, jak dopadá společnost v přetechnizovaném světě založeném na racionalitě a s absencí zdravých lidských vztahů, rodinného zázemí a lásky, je současné Japonsko. Paradoxně tamní ekonomika už delší dobu neroste a zdá se, že už není kam, že už je dosažen maximální blahobyt. Ale ekonomický blahobyt zde zdaleka neznamená vnitřní spokojenost a naplnění lidí. Naopak, nemožnost dalšího výraznějšího technologického růstu prohlubuje deprese stále většího počtu lidí, protože jejich život je založen právě pouze na růstu pracovitosti a technickém rozvoji. Víra v Boha v jakékoliv intenzitě zde většinou úplně chybí. Jako jediná země na světě má Japonsko i speciální slovo pro smrt z přepracování: karóši. Přípraveny jsou v takových případech i sociální dávky pro pozůstalé. Až tak daleko může společnost „vyrůst“ bez těch správných hodnot plynoucích z víry. (Sedláček, 2018)

Nelze přehlédnout problém dnešní doby, kdy člověk často pocituje beznadějnost a problematičnost vlivem technokraticky plánované a určované budoucnosti člověka. Jasným signálem je například sexualismus, narkomanie anebo alkoholismus. Tyto jasné signály jasně ukazují, že technika touhu po lásce nebo náklonosti nevyřeší. Zde se nabízí zamyšlení se nad útekem z této naší osobní cely, kterou si člověk sám vybudoval vlivem své domněnky, že tázat se po otázkách Boha je nesmyslné. Nabízí se opět a znovu začít pátrat po cestě návratu k přístupům k Bohu v dějinách.

Svatý Anselm z Canterbury řekl, že se nesnaží nahlédnout, aby uvěřil, ale věří, aby nahlédl, protože věří, že pokud by nevěřil, nemohl by ani nahlédnout. Descartes jako matematik i filosof zase řekl, že pokud existuje on sám, existuje i Bůh. (Waldenfels, 2000)

3.5 Ježíš byl pouze běžnou osobou

Ježíš Kristus je pouze běžná osoba, která mohla a také nemusela žít, k ukřižování nemuselo vůbec dojít a už vůbec nebyl Synem Božím.

Ať již z biblických textů, z ústní tradice, apoštolských a církevních otců, církve jako takové nebo podle učitelského úřadu církve, z pečlivého studia a vážného se zamyšlení je zřejmé, že je opravdu velmi nepravděpodobné, aby tyto argumenty nebyly pravdivé. Ukřižování v té době nebylo něčím, co by se stalo poprvé, byl to ale neskutečně krutý způsob popravy, který se prováděl u těch nejzávažnějších činů. Ježíšovo kázání o Božím království tak mohlo vyznívat, že je pouze pomatencem a k tomuto provinění by byl trest velmi nepřiměřený. Za to by běžně nikoho neukřižovali, už tedy to stojí za zamyšlení. Běžná osoba také není zahalena tak výjimečným závojem tajemství a konáním dobrých skutků, které byly pro Ježíše typické. Jak je v Písmu psáno: „mluvil i jednal jako ten, kdo má moc a sílu od Boha“. Pokud by Ježíš nebyl Božím Synem, nevstal by z mrtvých a my bychom neměli víru ve vzkříšení a život věčný. Tomu lze věřit pouze a jen ve světle víry za pomoci milosti působící Duchem svatým. Ježíš Kristus tak nemohl být pouhou osobou. (Brož, 2006)

3.6 Víra v Boha je nesmysl

Věřit v Boha je nesmysl, nic o něm nevíme, jsou to pouze domněnky sensiblních lidí, kteří schválně nechtějí věřit pouze racionálnímu zdůvodnění.

Pokud tedy došlo k nějaké takové události jako je vzkříšení, je těžké ji racionálně nebo matematicky vysvětlit, to je pravda, ale takových historických událostí je přeci spousta.

Nehledě na to, že žádná historická argumentace ještě nemůže nikoho přivést k víře v Ježíšovo zmrtnýchvstání. Existují různé druhy „vědění“. Vědecké studie je možné opakovat, ty historické však nikoliv. Caesar překročil Rubicon jen jedenkrát, pokud by to bylo znovu, znamenalo by to něco zdaleka jiného než to překročení první. První přistání na měsíci bylo také pouze jednou. V roce 70 došlo k vyvrácení jeruzalémského chrámu, tato událost se již také neopakovala po druhé. V tomto historici pochopitelně problém nevidí, nemají problém o události tvrdit, že se nepochybně stala a už vůbec je nijak netrápí, že ji v laboratoři nemohou opakovat. V dějinách je spousta nepravděpodobných událostí, které nastaly pouze jedenkrát a nemáme problém tomu věřit. Pokud tedy někdo tvrdí, že se to nemohlo stát, protože to je nepravděpodobné, můžeme mu položit otázku: „a jak to můžeš tvrdit“? Co si asi může takový historik počínat, když všechny jeho doklady poukazují k něčemu, co by za běžných okolností nečekal? Vzkříšení je událost, která je tomuto příkladu dokonale typická. V souvislosti s tím se začnou najednou objevovat otázky týkající se světonázoru, například do jaké míry může historik vůbec zkoumat látku, kterou se zabývá s ohledem na světonázor, který přímo zastává. Tím se můžeme vrátit k představě vědce, který zná procesy týkající se mrtvého těla, tedy to, co se děje s mrtvými těly lze zkoumat experimenty a je tedy možné je opakovat. Vědec dobře ví, že tyto procesy se budou dít s mrtvými těly i v budoucnu, má-li zůstat vědcem, musí prohlásit, že vzkříšení není možné. Jak ale s tímto vědeckým názorem můžeme dojít daleko? Čemu tedy může vědec vůbec věřit? Co tedy „vědecká metoda“ může zkoumat, a jak na základě toho může vyvodit nějakou jistotu? Musí mít vědec svůj vědecký názor i v jiných oblastech svého života? Vezmeme-li za příklad přírodovědce, musí mít také svůj vědecký postoj například k poslechu hudby či sledování fotbalového zápasu nebo například k zamilovanosti své ženy? Ptáme-li se, jestli je možné, aby přírodovědec věřil ve vzkříšení, Wright předpokládá, že „vzkříšení“ a také třeba „zmrtnýchvstání Ježíše“ je něčím, co se týká oboru vědce stejně tak podobně, jako bychom se například ptali, zda se může vědec domnívat, že slunce vyjde během dne dvakrát, anebo, zda je možné, aby noční můra doletěla až na měsíc? Toto se podstatně liší od toho, kdybychom řekli, zda může vědec věřit v to, že ho jeho žena miluje? Proč by nemohl? Je mnoho lidí, kteří přišli s novým názorem na vzkříšení, kterým je například ten, že se jednalo o pouhý duchovní zážitek. To jsme zde ale už zmiňovali, lidé v prvním století toto uměli dobře terminologicky odlišit. (Wright, 2018)

Další vhodný poznatek přináší Pavel Zahradníček, když uvádí, že křesťané měli sice mnoho nepřátel již od počátku, ale nikdo z nich jim nikdy nevytkl, že by Ježíš Kristus neexistoval, to se stalo až v 19. století. (Zahradníček, 2019)

Velmi zajímavá je myšlenka Wrighta, když hovoří o svém příběhu, kdy univerzita, jako je například Oxford daruje bohatý stárnoucí absolvent nádherný cenný obraz. Pro tak nádherný obraz ale univerzita nemá patřičné místo, kde by se mohl náležitě vyjímat. Obraz je pro vedení katedry tak nádherný, že se rozhodnou strhnout starou budovu a postavit novou, aby měl obraz patřičné místo a mohl se náležitě vyjímat. Celá kolej by byla díky nádhernému obrazu přebudována a tím by se mimo jiné vyřešily i další, dříve neřešitelné problémy. Možná tato představa v pár věcech pokulhává, je z ní ale patrné, že pokud má kolej obraz přijmout, neobejde se to bez epistemologického přesahu, který umožní, aby zodpovědné osoby mohly učinit natolik zásadní rozhodnutí. Není to o tom, že by dárce přišel a nechal strhnout budovu, aniž by se někoho zeptal a potom jim předal obraz se slovy, ať si rozmyslí, co s ním udělají. Ježíšovo vzkříšení, které se tak může zdát jako jasná a samozřejmá odpověď v otázce rychle se šířícího křesťanství, takto podobně zasahuje do historického bádání. Je výzvou pro historika, tak i pro světonázor a vědce. Jedná se o výzvu nového stvoření. (Wright, 2018)

4 Co znamená věřit?

4.1 Biblický pojem víry

O víře se ve Starém i Novém zákoně velmi hovoří, zahrnuje do sebe například prvky osobní důvěry, věrnosti, poslušnosti a souhlasu k božsky zjevené pravdě. Ve Starém zákoně se o víře hovoří v souvislosti s žádoucí odpovědí na dar smlouvy. Hlavním bodem je, že lid důvěřuje a spoléhá se na Hospodina jakožto svého Pána. V Novém zákoně je důraz kladen na hlásání, že naděje Izraele je uskutečňována v Kristu. Spojení spásy s památkou jako připomínání si toho, co Bůh vykonal pro svůj vyvolený lid skrze smrt a vzkříšení Ježíše Krista. Prvek důvěry zůstává hlavním bodem především v Pavlových listech. V Listě Židům jsou ve Staré smlouvě hrdinové vyzdvihováni díky své nezlomné důvěře v Boží přísliby. Vírou ve Skutcích se má na mysli přijetí kázání apoštolů. Dalo by se obecně shrnout, že víra jako biblický pojem je v ohledu k různým kontextům obsahově bohatá, plná napětí a dynamická. (Bouma, 2013)

4.2 Povaha křesťanské víry

Pokud se obecně zamyslíme nad povahou víry, musíme uznat, že ani ateista by neměl mít problém uznat, že víra jako taková patří neodmyslitelně k lidské existenci a k lidskému poznání. Možná věříme více, než jsme schopni si vůbec připustit. Jsme schopni věřit různým mediálním informacím nebo například konstruktérům budovy, kteří ji postaví a my do ní následně vstupujeme s vírou, že se nezbortí. Také věříme ve své smysly, takovou to víru nazýváme jako „lidskou“ anebo i „filozofickou“. Odlišujeme ji tak od víry „božské“, což je víry „teologické“, která vychází ze slova Božího. Je na místě, abychom připomenuli, že za určitých okolností může čistě lidská víra přesáhnout jistotu pravděpodobnosti: můžeme se setkat s tolika důkazy, indiciemi, anebo přesvědčivým svěděním, že na základě toho je možné vyloučit jakoukoliv rozumnou pochybnost. Křesťanská víra je ale něco kvalitativně jiného. V teologickém smyslu je víra odevzdání se Bohu. Bůh, který se zjevuje a v historii se dává poznat díky symbolům a znamením, volá lid, aby se mohl podílet na jeho božském životě. V úplném a integrálním smyslu víra nespočívá pouze v intelektuálním souhlasu a není ani pouze projevem slepé důvěry. Křesťanská víra je komplexní akt, ve kterém se shledává poznání, důvěra, souhlas, poslušnost a láskyplné odevzdání. V křesťanské víře je vnitřním a náboženským pohybem lidského ducha. Náboženským pohybem máme na mysli na Boha zaměřený. Víra je zacílena na Boha a motivována jeho autoritou. Je zacílena na jeho pravdivost, moudrost, moc, věrnost a svatost. Všechny tyto božské atributy jsou s Bohem identické. V Novém zákoně se pojednává o Bohu

jako o lásce, to není ale poezie nebo metafora, je to konstatování Božího atributu, který ho dokonale vystihuje. Pokud je tedy víra nábožensky zaměřená na Boha jako úkon nebo proces, potom člověka vybízí k tomu, aby se jakoby odvrátil od svých vlastních lidských měřítek, plánů a perspektiv. Víra má v tomto dvojí dynamiku a tou je: zaměření se na Boha a odpoutání se od vlastního ega. Charakterem křesťanské víry je tedy to, že předpokládá předchozí Boží spásnou iniciativu v dějinách. Můžeme to konstatovat tak, že na Boží plán světa a jeho volání mohu „přikývnout“ pouze za předpokladu, že Bůh sám promluví, ukáže se mi a přivolá nás k sobě. To, jestli se toto stane, záleží pouze a jen na Bohu samotném, křesťané však věří, že se to stalo již v dějinách, kdy Bůh mluvil k lidu a plně se vyslovil ve svém Synu Ježíši Kristu, který je jeho vtěleným Slovem. Křesťanství tedy není náboženstvím knihy, jak je tomu u Koránu, ale je náboženstvím Božího Slova. V dějinách Bůh zanechával různá znamení, symboly a promlouval skrze vyvolený lid. Myšlenky a překvapivé události u mimořádně duchovně vnímavých lidí se tradují v dějinách až po současnost. Podle II. Vatikánského koncilu *Dei verbum* je víra adekvátní odpovědí na Boží jednání a promlouvání v dějinách. (Bouma, 2013)

4.3 Nejdůležitější vlastnosti křesťanské víry

- 1) Víra je svobodná: Pokud by nám byla víra vnucena Bohem, neměla by žádný morální význam. Boží iniciativou jsou zjevení, víra je však akcí neboli reakcí člověka, je to svobodná odpověď člověka na přátelské vstoupení Boha do dějin. *Svoboda víry roste v takové míře, v jaké je Bůh sám jejím motivem.* Je milostí Boží, která tvoří věřícího svobodným. Bůh, který se zjevuje Abrahámovi až po Ježíše Krista, tento Bůh, který nic nediktuje, nemanipuluje, vždy je možné mu odepřít víru. (Bouma, 2013)
- 2) Víra je darem: Říkáme, že víra je dílem milosti a že je nadpřirozená. Co se tím myslí? Nejsme schopni sami od sebe změnit své horizonty nebo naše vlastní pojetí světa, nejsme ani schopni umístit střed naší existence mimo sebe samé. Aby bylo možné, že přijmeme Boží slovo jako naši normu pravdy a podílení se na životě trinitárního Boha, který je cílem naší existence, musí si nás nejprve Bůh sám k sobě přitáhnout, okouzlit nás a otevřít naše oči společně se srdcem. To vše je ale darem, který si nelze vynutit, Bůh ho však neodepírá těm, kdo ho s pokorou hledají a prosí. (Bouma, 2013)
- 3) Víru je možné rozpoznat zkušeností. Především vnímaví a zralí lidé mívají schopnost rozpoznat tento dar víry a jakési její vyzařování navenek. Přestože milost z pravidla nelze

zakoušet, lze rozpoznat její působení podle účinků: vnitřní pokoj, vnitřní světlo, vědomí anebo bytí v jednotě s Bohem. Jedná se tedy o některé účinky milosti víry, člověk je může sám v sobě rozpoznat, ale také je může vnímat i u druhých. (Bouma, 2013)

4.4 Je víra rozumná?

Víra má naukový aspekt a vztahuje se tedy k určitým informacím, to plně odpovídá obsahu Božího zjevení a lze to v rámci určitých limitů vyjádřit. Židokřesťanské zjevení společně s vírou, která mu odpovídá a má doktrinální charakter, přináší tedy poznání i moudrost. Výpovědi víry sice mají reálný význam, vlastním objektem víry však nejsou. My křesťané tedy nevěříme ve formulace víry, ale věříme přímo ve skutečnosti, které články víry přinášejí. Prvním objektem víry je Trojjediný Bůh. Velmi důležitou rolí církve ve starověku, středověku i v současnosti je téma její racionálnosti a skutečnost, že je víra rozumná. Za základ souhlasu tvrzení, že víra je rozumná, můžeme považovat jako hlavní pilíř přirozený rozum a v souvislosti s tím i uvažování o Božích znameních v historii společně s osobní zkušeností. Pokud má člověk správné myšlení, může ho to dovést až k poznání, že je vlastně rozumné vnitřně souhlasit s Božím zjevením a tím, že se zdá být skutečně rozumnějším věřit než nevěřit. Díky svému lidskému intelektu jsme schopni argumentovat na námitky týkající se možnosti dějinného uskutečnění zjevení, které dochází k vrcholu v Kristu. Dostatečné přesvědčení k víře, ale čistě racionální argumenty nevyprodukují. K tomu je potřeba vnitřní angažovanost, upřímná osobní účast a touha pohlčené Boží milostí. (Bouma, 2013)

Víra je jistá, někdy ovšem zůstává temnou. Díky tomu, že je Bůh ve své lásce věrný a věrohodný, dává víra skrze jeho zjevení неотřesitelnou jistotu. I přesto však zůstává temnou a někdy se může člověku i „zatemnit“ a věřící se ocitá v pocitu zatemnění. Přes veškerou radost z prožívání víry pocitujeme, že Boha poznáváme jen z části a nedokonale. Zůstává tak tajemstvím, i když se zjevil. Víra je tedy zranitelná.

Víra křesťanů je orientována na budoucnost, tedy na setkání se s Ježíšem Kristem. Život věčný spočívá v absolutním poznání Boha. Nyní nám v tomto mlhavém poznání pomáhá právě naše víra. Křesťané v nebi Boha poznávají už napřímo a zcela tváří v tvář, nyní to však nedokážeme pochopit, pouze ve světle víry nahlédnout. (Bouma, 2013)

5 Závěr

V průběhu práce byl čtenář seznámen s různými úhly pohledu na vzkříšení, a to i v jednotlivých evangeliích, v jejichž rozboru byl porovnán jejich vyjadřovací styl, názor a přesvědčení jejich autorů. Už toto všechno mnoho napovídá o pravděpodobném sledu historických událostí.

Cílem práce, který byl stanovený v úvodu, je však zejména jistá obhajoba víry na základě historických faktů, které nelze opomenout. Ač je to samozřejmě úkol nelehký, v poslední části práce jsou, s patřičným nadhledem nad zmíněnými různými pohledy z předchozích kapitol, vyvráceny různé pochybovačné alternativní teorie. S využitím všech zmíněných faktů a v porovnání s jinými jednorázovými historickými událostmi lze odpovědět na mnoho otázek nevěřících, či členů jiných církví. Alternativních vyznání, jak bylo zmíněno v úvodu, je mnoho, a to nejen v České republice. Velká část současné společnosti je roztržštěná a mnohdy ve svých životech ztracená, bez víry a s pokřivenými zásadami, morálkou a životními cíli. V tomto nacházím určitou paralelu i se společností žijící na počátku našeho letopočtu. Lidé také věřili v různé nadpřirozené síly, ale jednotná myšlenka a nalezení společné harmonie jim chybělo, z čehož pramenila nestabilita, války, násilí apod. Dnes, možná ještě více, než kdy dříve, potřebujeme nalézt v našich hlavách i srdcích klid. A zdá se, že to máme o mnoho těžší kvůli vládnoucímu „kultu“ rozumu, vědy a technologií, s chybějícími autoritami, přirozenými moudrými vůdci, kteří by udávali společnosti směr do budoucna. Tím vším sílí nutnost najít tuto víru inspirovanou Božím zjevením, klid a moudrost v našem nitru, aby se lidstvo dále úspěšně rozvíjelo a nedoplatilo nakonec na svou ješitnost a domnělou vysokou inteligenci, která za nás vše „vyřeší“.

Naše utkvělá představa, že můžeme mít celý svůj život a situace v něm plně pod kontrolou nás činí zaslepenými, když se Bůh snaží pronikat do našich životů. Nedokážeme ho tak vnímat, zdá se nám být tolik neexistující a vzdálený. Abstrakce nás děsí. Tedy situace, kdy si myslíme, že má člověk vše plně ve své moci, vedou k jisté hrozbě, že při této naší „absolutní jistotě“, při následném a nevyhnutelném sebemenším klopýtnutí, se zhroutí všechny naše představy a my nevíme, jak si najednou počínat. Domnívám se, že člověk v takové chvíli poslouchá často pouze své ego, které se mu dere do mysli s argumenty, jak pouze on sám vše dokáže vyřešit, protože má přece rozum a ten je nejvíce. Proč by to nechal na Bohu, který pro něho neexistuje? V důsledku toho tak nenechá člověk projít do svého srdce impuls, když k němu Bůh promlouvá, aby se upokojil a vše, co lidsky nezvládá, přenechal na něm. Na tom, který vše přesahuje a jako jediný v celém světě společně s vesmírem určuje. To je ale přeci absolutně šílená představa, protože Boha neznáme, nikdy jsme si na něj nesáhli, nikdy jsme ho neviděli a celá Bible je

vlastně vymyšlená tak dávno, že se jí a ničemu v ní nedá uvěřit, jsou to přece pohádky. Je to příběh, který je zahalen závojem tajemství, který nedokážeme uchopit, protože jakmile bychom vše na 100 % prokázali, ztratí to svůj smysl. Nemůžeme se stavit na úroveň Boha. To je velkým problémem, který si mnoho z nás snad ani neuvědomuje. Z jedné přednášky jsem si zapamatovala krásný názorný příklad, jak je to například s motýlem, který má na svých křídlech třpyt. Když ho držíme, třpyt z něho opadá a motýl je pouze motýlem. Pokud ho ale vypustíme, vidíme, jak je nádherný a třpytí se. Toto přirovnání je výstižné.

Dokonce ani covidová doba, která nás postihla, tento tvrdý názor v některých nezměnila. Nešlo si nevšimnout jednání naší vlády a některých členů rodin, kteří si pandemií museli projít. Najednou nebyly léky, nebyl zdravotnický personál a na nemoc často kvůli izolaci zůstával člověk sám se sebou. Čekala bych, že v situaci, kdy je člověk na konci svých sil, se bude přirozeně upínat ke svému stvořiteli anebo se po něm tázat. Nevidím sice do srdce ani hlav ostatních lidí, ale troufám si říci, že mnoho z nás, kteří se z nemoci dostali i přes to, že jejich stav byl vážný, si nezačali vážit více života a mít k němu pokornou úctu. Čekala bych, že člověk, který si projde tak závažnou nemocí bude vděčný a pokorný a začne třeba uvažovat o tom, jestli měl pouze štěstí, anebo nad ním „někdo držel ochranou ruku“. Musím podotknout, že jsem byla opravdu udivená, když jsem spatřila, jak se někteří chovali a jaké názory šířili po tom, co nad pandemií vyhráli. Ani tak závažná nemoc je nepřiměla k jinému způsobu uvažování a zůstali zatvrzení sami v sobě a v tom, že si opět sami se vším poradili i bez Boha. Jak jsem již zmínila, do „srdcí“ druhých nevidím, ale toho pocitu, který ve mně vyvolali, si nešlo nevšimnout a nepodotknout, že jsem byla naivní. Troufám si tedy říci, že člověk, který je v srdci zatvrzelý a vyloženě nechce ze svého přesvědčení změnit své uvažování, v Boha neuvěří. Takového člověka nepřesvědčí pravděpodobně ani tato práce, které jsem věnovala velké úsilí právě kvůli nim a kde dokládám řadu vysvětlení z mnoha různých pohledů, které se v mé práci prolínají napříč evangelijními příběhy i pohledy odborníků. Vždyť největším Božím znamením je pro svět právě osoba Ježíš Krista. Žádné tyto dech beroucí skutečnosti, kterých jsme se dotkli a nechávají nás v úžasu, takového člověka nejspíše v Boží existenci ještě nepřesvědčí, protože on sám vědomě nechce. Koneckonců k uvěření nestačí pouze naše úsilí, ale také milost, kterou potřebujeme. V úplném závěru své práce si dovoluji podotknout, že po tomto prostudování různých autorů a evangelijních příběhů si ponechám svou víru v Boží existenci a o to více věřím, že není naivní věřit v zázrak Boží milosti. Milostivý Bůh se ve své lásce může sklonit k těmto zatvrzelým srdcím lidí v naší společnosti a uzdravit je, protože u Boha není nic nemožné, jak již dosvědčují celé dějiny spásy. Bylo by však velmi vítané, kdybychom udělali konečně ten první krok anebo se o něj alespoň pokusili.

Víra tedy předpokládá, že otevřenost pro transcendenci a Ježíšovo vzkříšení se zdá být teologicky, historicky i antropologicky kredibilní a argumentačně silnější oproti námitkám, že Ježíš například nezemřel nebo že vzkříšení je podvod učedníků, omylem, který je způsobený autosugescí či heterosugescí. Dalším příkladem je například nedorozumění způsobené halucinacemi a psychoanalytickými procesy, které zpracovávají smutek, selhání učedníků a nepochopení původních svědectví pozdějšími generacemi křesťanů (ti původní a první mluvili obrazně, pozdější to začali brát doslova).

Vzkříšení je naprosto jasným a výlučným vstupem Božího působení do dějin lidí a do jejich lidského osudu. Ježíš byl vzkříšen Bohem a také tak vstává z mrtvých jako Boží Syn. On je jako ten, kdo je Bohem zcela naplněn. To znamená, že nemůžeme srozumitelně hovořit o vzkříšení s někým, kdo o Bohu nic neví. Tím myslíme na úrovni osobního vztahu, ze své vlastní zkušenosti. Pokud člověk bere Boha jako něco neurčitého, tedy jako „něco, co musí být“, potom s ním ještě nelze mluvit o vzkříšení. Jak tedy mluvit, aby náš obsah byl srozumitelný? Abychom mohli vzkříšení pochopit, musíme vědět alespoň něco o vztahu člověka s Bohem. Pro začátek postačí, když si uvědomíme, jakou má člověk potřebu milovat. Máme schopnost milovat a zároveň máme i potřebu být milováni, to je ten hlavní bod, od kterého můžeme začít a na čem se můžeme všichni shodnout. (Opatrný, 2001)

Seznam literatury

Literární zdroje

KESSLER, Hans. Zmrtvýchvstání Ukřižovaného: střed a měřítko křesťanské víry. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-014-2.

RYŠKOVÁ, Mireia. Doba Ježíše Nazaretského: historicko-teologický úvod do Nového zákona. Druhé, opravené a rozšířené vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019. Teologie (Karolinum). ISBN 978-80-246-3532-3.

MAREČEK, Petr. Ježíšovo vzkříšení v evangeliích: výklad závěrečných kapitol kanonických evangelií. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2942-7.

BOUMA, David. Problémy se Vzkříšeným: potenciál a limity velikonočních tezí Hansjürgena Verweyena. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. Bibliotheca theologica. ISBN 978-80-7465-188-5.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona, Ekumenický překlad. Praha 1985

BENEDIKT XVI. Ježíš Nazaretský. Brno: Barrister & Principal, 2011. ISBN 978-80-87474-35-8

WRIGHT, N. T. Překvapivá naděje. Přeložil Dan DRÁPAL. Praha: Biblion, 2018. ISBN 978-80-87282-34-2.

WALDENFELS, Hans. Kontextová fundamentální teologie. Praha: Vyšehrad, 2000. Theologica (Vyšehrad). ISBN 80-7021-407-4.

BOUMA, David. „Není tady. Byl vzkříšen.“: Ježíšovo zmrtvýchvstání v biblickém, fundamentálněteologickém a systematickém pohledu u Hansjürgena Verweyena, Hanse Kesslera, Josepha Ratzingera a Klause Bergera (Doposud nevydaná habilitační práce).

ZAHRADNÍČEK, Pavel. Dějiny, jak je možná neznáte: 10 mýtů o křesťanství ve světle historických faktů. Vydání: druhé. Vranov nad Dyjí: A.M.I.M.S., 2019. A.M.I.M.S. M. ISBN 978-80-7266-448-1.

HEBLT, Jiří. Christologie a Soteriologie, Tajemství Ježíše Krista, vtěleného Božího slova.

BROŽ, Vojtěch. Biblistika: Třetí část Nový Zákon. Hradec Králové, 2006.

SEDLÁČEK, Tomáš. Druhá derivace touhy. Praha: 65. pole, 2018. ISBN 978-80-88268-12-3

BOUMA, David. Zjevení, víra, církev: teologické skici k úvodu do křesťanství. Ostrava: Moravapress, 2013. ISBN 978-80-87853-08-5

Webové stránky

NÁBOŽENSKÁ VÍRA OBYVATEL PODLE VÝSLEDKŮ SČÍTÁNÍ LIDU. Český statistický úřad [online]. Praha: Český statistický úřad, 2014 [cit. 2021-5-21]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551795/17022014.pdf/c533e33c-79c4-4a1b-8494-e45e41c5da18?version=1.0>

O vzkříšení pro ostatní kolem nás [online]. Praha: Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském, 1992 [cit. 2021-6-27]. Dostupné z: <https://www.teologicketexty.cz/casopis/2001-2/O-vzkriseni-pro-ostatni-kolem-nas.html>